

TERCER CONGRÉS
CATALANISTA
2008-2009

ÀMBIT DE POLÍTICA

OPCIONS DE FUTUR

1.2 Estat propi: dret de decidir, dret d'autodeterminació, drets democràtics

DE L'AUTODETERMINACIÓ AL DRET A DECIDIR?

Autor: Jordi Muñoz

Professor de Ciència Política a la Universitat Pompeu Fabra

Per què ha tingut tant d'èxit entre nosaltres el concepte de dret de decidir? Què aporta de nou aquesta fórmula respecte del concepte tradicional de dret a l'autodeterminació? En aquesta ponència discutim aquestes qüestions a partir d'un breu repàs als usos històrics del concepte del dret a l'autodeterminació i la discussió dels seus límits com a marc conceptual per al moviment independentista.

Introducció

Afirmar que el poble català té dret a l'autodeterminació no sembla, a priori, que hagi de resultar especialment controvertit en un marc com el d'aquest Tercer Congrés Catalanista. Existeix, dins del catalanisme, un consens prou ampli al voltant de, si més no, la 'no-renúncia' a aquest dret dels pobles. És per això que, en aquesta ponència no caldrà que hi insistim: l'objectiu és afavorir el debat al si del catalanisme i per tant ens centrarem en qüestions potencialment més polèmiques però precisament per això més productives.

Per tant, en aquest text no discutirem l'existència o no d'aquest dret, ni tampoc la seva aplicabilitat al cas català, sinó la utilitat política que té invocar avui el dret a l'autodeterminació en els mateixos termes en què es feia fa trenta o quaranta anys. Analitzarem les limitacions que, des d'un punt de vista pràctic, té avui dia el recurs a l'autodeterminació en sentit clàssic com a pilar sobre el que bastir un moviment polític conduent a la consecució d'un estat propi, així com el sentit i avantatges que ofereix la formulació alternativa que darrerament més fortuna ha fet en el nostre context: el dret de decidir.

Per això estructurarem la ponència en dues parts ben diferenciades: en la primera hi tractem els orígens i evolució de la idea del dret a l'autodeterminació dels pobles, per tal de mostrar com la seva interpretació i àmbit d'aplicació han anat variant a través del temps. Això ens portarà a analitzar-ne els seus límits en el context actual, a partir d'un repàs a les principals crítiques i arguments contraris a la seva aplicabilitat per al nostre cas. En la segona part, hi introduïm el concepte de dret de decidir i discutim els matisos que aporta respecte de la formulació clàssica del dret a l'autodeterminació, així com les raons del seu èxit, vinculades a la seva potència com a instrument conceptual per al moviment sobiranista.

1. El dret d'autodeterminació dels pobles: principi universal o contingent?

Els principis polítics generals, per molt que se'ns presenten revestits d'un embolcall pretesament universal, no deixen de ser productes contingents de contextos històrics i polítics determinats, que en condicionen la formulació, interpretació dominant i àmbit d'aplicació. I això convé tenir-ho en compte a l'hora de determinar-ne la utilitat i aplicabilitat en cada context concret.

En aquest sentit, el dret d'autodeterminació dels pobles no és una excepció: té una història particular molt concreta, i la seva lectura dominant ha anat variant a través del temps. Malgrat que se li poden trobar antecedents més o menys directes molt anteriors, no és agosarat situar el naixement del concepte modern d'autodeterminació dels pobles en el procés d'independència dels EUA, per una banda, i en la concepció moderna de sobirania popular filla de la revolució francesa per una altra. Una de les moltes conseqüències d'aquells processos –i, especialment, de l'americà- fou l'afirmació d'una idea moderna de llibertat que comprèn també la idea que tota 'nació' té el dret d'autogovernar-se. Aquest principi, sota denominacions diverses i amb concrecions força variades, tindria una importància fonamental en el desenvolupament polític del món contemporani, fins al punt que podem dir que el principi d'autodeterminació ha estat el que ha donat forma al sistema d'estats nació en què actualment s'articula la governança global.

D'entrada, el principi de l'autodeterminació dels pobles presenta, malgrat la seva aparent senzillesa conceptual, dues dificultats importants en les quals hi trobem la font de bona part dels conflictes que han afectat el món contemporani. El primer és la definició del subjecte que ha de ser titular del dret: el 'poble'. Com definim els 'pobles' titulars d'aquest dret? Per criteris culturals? Ètnics? Estrictament polítics?

En funció de la voluntat d'una col·lectivitat de constituir-se com a *poble* titular del dret a l'autodeterminació? I en aquest cas, a través de quins mecanismes s'expressaria aquesta voluntat? La segona dificultat està relacionada amb l'àmbit d'aplicació del dret: ha de ser limitat o il·limitat? Qualsevol poble, en qualsevol moment, pot exercir el dret a l'autodeterminació? O bé cal restringir-lo en funció d'altres consideracions, com el de la integritat territorial dels estats, l'estabilitat del sistema internacional, el respecte als drets individuals o el benestar material? Sota quines condicions preval el dret a l'autodeterminació dels pobles per damunt d'altres consideracions?

Si bé durant el segle XIX i primers compassos del XX, processos com les revolucions de 1848 o la unificació italiana representaren impulsos innegables per al dret a l'autodeterminació, aquesta idea no era aplicada de manera consistent en els cinquanta anys previs a la Primera Guerra Mundial i, sobretot, no gaudia de cap base jurídica internacional.¹ No seria, per tant, fins al primer terç del segle XX i especialment després de la Primera Guerra Mundial que, sobretot de la mà de Wilson i els seus famosos catorze punts² que el dret a l'autodeterminació començaria a afermar-se com un principi (ara sí, jurídic) d'aplicació més habitual per la resolució de conflictes nacionals. En tot cas, l'aplicació de la idea wilsoniana d'autodeterminació dels pobles fou contingent a les necessitats generades pels processos de dissolució dels grans imperis europeus: l'austrohongarès, l'alemany, el rus i l'otomà. Per tant, cal entendre la irrupció en l'escena europea d'aquest principi precisament en el context en què tingué lloc.

Posteriorment, i després de la profunda cesura de la Segona Guerra Mundial, el dret a l'autodeterminació entrà al cor del dret internacional de la mà de la Carta de les Nacions

---

¹ Allen Lynch "Woodrow Wilson and the principle of 'national self-determination': a reconsideration" *Review of International Studies* (2002), 28, 419–436

² Tot i l'habitual referència als catorze punts del president Wilson, convé no oblidar també la influència del pensament de Lenin en la consolidació del principi de l'autodeterminació dels pobles.

Unides de San Francisco de 1945. Entre les dècades dels cinquanta i els seixanta, un principi polític d'innegable genealogia europea, o occidental, trasllada de manera evident el seu epicentre fora del continent europeu, i s'afirma com a principi rector essencial de les lluites d'alliberament nacional que vehicularen el procés de descolonització de l'anomenat tercer món. Aquest gir, com veurem, portaria molts a interpretar que el dret a l'autodeterminació és aplicable només a situacions de colonialisme i, en tot cas, d'opressió manifesta.

Finalment, el dret a l'autodeterminació seria reciclat per tercera vegada per donar sortida als processos de desintegració dels grans estats multinacionals del bloc del socialisme real, des de la URSS fins a Iugoslàvia. D'alguna manera, el dret a l'autodeterminació empenia el viatge de tornada cap al vell continent i es situava de nou al cor d'Occident. En unes condicions, tanmateix, molt concretes l'especificitat de les quals convé no menysprear a l'hora de traçar paral·lelismes. De nou es tracta de governar, segons els interessos dels actors dominants en la denominada 'comunitat internacional', processos de dissolució de grans entitats polítiques multinacionals un cop entren en crisi.

Per suposat, en aquest context és necessari també fer referència al *viatge* canadenc de l'autodeterminació, ja que segurament es tracta del cas més directament comparable al nostre. En el famós dictamen del tribunal suprem del Canadà sobre la qüestió de la secessió del Quebec de 1998,³ que possiblement és el document jurídic contemporani sobre la qüestió més rellevant per al nostre cas, se'n fa una interpretació restrictiva. En aquesta resolució, el tribunal canadenc argumenta que la legalitat internacional no dona cobertura a un procés de secessió unilateral del Quebec sota l'empara del dret a l'autodeterminació dels pobles precisament perquè la relació entre el Canadà i el Quebec no constitueix un cas de dominació colonial o d'explotació o subjugació manifesta. Tanmateix, com és de sobres conegut, la resolució del tribunal canadenc és molt més matisada i afirma que després d'un vot afirmatiu majoritari a una pregunta clara en un referèndum de secessió, el Canadà i el Quebec haurien d'obrir negociacions per definir el nou estatus però es fa sobre la base dels principis democràtics i no sobre el dret a l'autodeterminació dels pobles.

---

³ Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217.
www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1998/1998canlii793/1998canlii793.html

Com hem pogut veure en aquest breu (i per això necessàriament simplificat) repàs, el dret a l'autodeterminació dels pobles és un principi força flexible, que ha estat adaptat i readaptat a contextos canviants, sempre segons la conveniència dels actors dominants en l'escena internacional en cada moment. És important notar com, malgrat estar enunciat en termes universals, la seva interpretació i àmbit d'aplicació és històricament contingent a les situacions específiques.

Què volem dir amb això? Implica que el principi d'autodeterminació dels pobles no té cap validesa com a principi polític general? En absolut: cal no menysprear la potència que tenen les justificacions universalistes per a la generació de complicitats i, al remat, les possibilitats d'èxit de processos polítics com els d'alliberament nacional. Tanmateix, convé tenir clar que el simple recurs al dret d'autodeterminació dels pobles com a argument per justificar, especialment en el context internacional, un procés polític de secessió té importants límits derivats precisament d'aquesta flexibilitat interpretativa. De fet, avui dia la interpretació dominant del dret a l'autodeterminació dels pobles va en la línia de la resolució del Tribunal Suprem del Canadà, que en restringeix l'aplicabilitat a situacions de colonialisme i opressió manifesta, de tal manera que les nacions sense estat ubicades al si de democràcies liberals en queden explícitament excloses.⁴

2. Dret de decidir i principis democràtics

Com hem vist, el dret a l'autodeterminació no és només un principi complex, sinó que també ha estat interpretat de maneres molt diverses en funció del context històric i, sobretot, dels interessos dels actors que, en cada moment, han tingut la potestat interpretativa real. Especialment d'aquest segon aspecte ve la seva feblesa actual: malgrat que sobre el paper un cas com el català compleix els requisits més elementals per a poder-lo aplicar –especialment derivats de la voluntat democràticament expressada pels seus representants–, trobem fortes resistències a la seva aplicació, per part d'aquells interessats en el manteniment de l'status quo. I això inclou, per una banda, aquells sectors més interessats en la preservació de la integritat territorial de l'estat espanyol

---

⁴ Que aquesta siga la interpretació dominant, per suposat, no vol dir que siga la correcta però en tot cas sí que és una dada a tenir en compte a l'hora d'avaluar-ne la utilitat.

però també –i això és un obstacle major- de tots els qui voldrien preservar al màxim l'ordre internacional existent, basat en uns estats de límits indiscutibles, i que temen potencials efectes de contaminació que els podrien acabar perjudicant.

Podem pensar que cal ignorar els interessats arguments contraris. Qui els sustenten, efectivament, s'oposaran sempre a les aspiracions de plenitud nacional del poble català, es plantegen com es plantegen i per tant, no ens hauria de preocupar el què diuen. El problema és que la mal·leabilitat del dret a l'autodeterminació és tal que permet fer passar per raonables arguments interessats com els que hem ressenyat més amunt. I això, sens dubte, resta potència com a element legitimador –intern i extern- del moviment sobiranista al recurs a la formulació clàssica del dret a l'autodeterminació.

Entenem que els arguments cal jutjar-los no només per la seva coherència interna i legitimitat sinó també per la seva força com a elements de suport als projectes polítics. I segons aquest criteri la formulació tradicional de l'autodeterminació, tot i ser sens dubte rellevant per al nostre cas (especialment a la llum de les resolucions del Parlament de Catalunya) resulta, si més no, insuficient.

I és precisament en aquest context, d'un cert esgotament de la potència mobilitzadora i generadora de complicitats del recurs a la formulació tradicional del dret a l'autodeterminació⁵ que neix, en el nostre context, una nova formulació que estaria destinada a tindre un gran ressò i a actuar com una nova, i potent, eina de mobilització: el dret de decidir. Si hem de ser estrictes, el dret de decidir no es més que una nova formulació del vell principi de l'autodeterminació dels pobles. Però en la seva nova formulació, ara entronca de manera més directa amb els principis de decisió democràtica, sense la intermediació del contingent i canviant concepte històric del dret d'autodeterminació dels pobles. En aquest sentit, es tracta d'una formulació més coherent, per exemple, amb la jurisprudència canadenca.

És d'aquí que ve la seva força. El dret de decidir és una formulació de la mateixa idea que, tanmateix, s'escapa de la rigidesa del principi de l'autodeterminació dels pobles. Primer, perquè es pot aplicar a diverses esferes i qüestions però sobretot perquè permet

---

⁵ Que no es deu només a la força dels arguments contraris, sinó també a altres elements, com l'efecte de les guerres dels Balcans dels anys 90, que van mostrar la cara més dolorosa de l'autodeterminació, i a una certa sensació d'esterilitat dels pronunciaments retòrics del parlament de Catalunya al respecte.

obviar els obstacles que la interpretació dominant de l'autodeterminació posa a la seva aplicabilitat per a un cas com el nostre. No es tracta en cap cas de renunciar al dret a l'autodeterminació en el seu sentit clàssic, sinó d'aprofitar un nou concepte, flexible i políticament potent per generar i ampliar el consens social sobre el dret del poble català a decidir lliurement el seu futur. Cal escapar de discussions laterals: el nostre problema no és un detall interpretatiu al voltant d'un principi específic del dret internacional públic, sinó una qüestió més elemental, de respecte a la voluntat democràtica d'una col·lectivitat subjectivament definida com a nacional. Mentre entrem en debats cada vegada més de detall sobre l'aplicabilitat o no del dret a l'autodeterminació dels pobles, oblidarem el nucli de la qüestió. I per centrar el debat on correspon, generar consensos amplis i mobilitzar la base social catalanista, el dret de decidir s'ha mostrat com un concepte útil que cal aprofitar.

=====

Barcelona, 6 d'abril de 2009